

Descripció del fons

A la Sala Santasusagna de la Biblioteca del Centre de Lectura de Reus (carrer Major, 15; 977 773 112, 977 340 780; fax 977 345 152) trobem el llegat que l'intel·lectual reusenc féu a la seva ciutat després del seu malaurat traspàs l'any 1982.

El fons inclou, a banda de gran part de la seva biblioteca personal, la correspondència rebuda durant tota la seva vida, els manuscrits i esbossos dels seus diversos treballs (mapes, apunts, projectes, traduccions) i tota la paperassa de la vida quotidiana de qualsevol persona (documents judicials i industrials, factures i uns magnífics àlbums fotogràfics de diversos llocs de la nostra geografia nacional).

Tots aquests materials, tot i la ubicació actual, són propietat de l'Ajuntament de Reus, que els gestiona i en pot disposar en qualsevol moment. Per aquesta raó, tota la documentació inclosa és de domini públic. Això no obstant, no podem oblidar que el Centre de Lectura és una institució privada i, com a tal, hi pot restringir l'accés arbitràriament. El fet de ser-ne soci, en tot cas, és un gran ajut (la coneixença i la possibilitat de demostrar documentalment l'aportació econòmica a la institució són raons poderoses per a poder fer la consulta). De tota manera, el personal que en té cura des del Centre de Lectura no acostuma a negar-hi a ningú l'entrada. I si fos així, l'hipotètic visitant sempre podria reclamar a l'Ajuntament els drets d'accés a uns materials d'abast públic que mantenim entre tots.

Un cop concedit el permís, per accedir-hi (resulta convenient adreçar-s'hi a primera hora, això és a partir de les deu i s'hi pot romandre fins a la una. Mentre que a la tarda és més difícil poder-ho aconseguir (per bé que segons les normatives del Centre també hauria de ser possible), cal demanar autorització a una de les tres bibliotecàries de la institució que, en acabat, ens faran acompanyar d'un dels conserges que ens anirà obrint les tres portes que ens emmenen fins a la Sala Santasusagna. Arribats i establerts, tindrem a l'abast lliurement tota la documentació suara esmentada a grans trets. La sala disposa d'una taula força àmplia amb vuit cadires (normalment no hi ha ningú i podem treballar amb una gran tranquil·litat, només somoguda pel poc temps de què disposarem, si tot va bé vers unes dues hores i dos quarts). Podem veure i treballar directament amb tot el fons i, de bell antuvi, no hi ha cap limitació (és a dir, que podem fer servir el portàtil si s'escau, malgrat que només hi ha una presa per l'electra. Per fer-ne fotocòpies, tampoc no hi hauria d'haver cap problema (això no obstant, sempre és millor

consultar-ho amb les bibliotecàries): tres grans lleixes apleguen la biblioteca, un petit escriptori ens ofereix les fitxes d'aquests volums manuscrites per Joaquim Santasusagna i els dos motlles dels seus exlibris, un altre escriptori major (de color verd i amb cinc calaixos) ens permet de consultar la tasca cartogràfica de l'autor (recordem el seu gran interès per la geografia i, en general, per l'orografia catalana) i al damunt del qual hi ha una gran foto d'aquest fill il·lustre de Reus. En una d'aquestes lleixes, en diverses carpetes s'apleguen els documents personals de Santasusagna. Al costat d'aquestes carpetes hi ha cinc arxivadors (també de color verd), quatre dels quals contenen la correspondència rebuda per ell durant tota la seva activitat intel·lectual (des de 1922 a 1981), i l'altre conté documentació referent als seus estudis geogràfics.

Centrant-nos en la correspondència existent a la Sala Santasusagna, hem de constatar que malauradament no hi ha cap classificació, ni índex, dels continguts. Cosa que hi dificulta notablement la tasca. Malgrat tot, cada arxivador conté unes carpetes amb el nom del personatge que envià les lletres al reusenc; a més,

El llegat Joaquim Santasusagna a Reus. Sis cartes de Víctor Català (1927-1930)

Xavier Bonillo

Filòleg

normalment i quan n'hi ha més d'una, solen anar per ordre cronològic. Això però, no s'esdevé en el cas de les lletres rebudes per Santasusagna del seu gran amic Josep Iglésies (de 1925 a 1967, que constitueix la part més notable del corpus, aproximadament uns 545 testimonis, en diversos formats, des de les relacions familiars a inquietuds polítiques, des dels comuns interessos etnogràfics a contrastos literaris), que es reparteixen arbitràriament en cada arxivador. S'ha de dir, però, que, gràcies a iniciatives personals, podem contrastar les d'Iglésies amb les de Santasusagna de 1926 a 1950 (fotocopiades de l'inventari Josep Iglésies, núm. 242 de l'Arxiu Nacional de Catalunya). A banda d'aquesta, doncs, l'altra documentació epistolar de què disposem a la Sala Santasusagna és sempre unidireccional.

Tornant a la descripció del corpus, a més de les lògiques lletres signades a nivell personal, també hi trobem factures, carteiig amb editorials (Omega, Selecta, Editorial Pedagògica) i d'altres institucions (el mateix Centre de Lectura, el Centre Excursionista Rafael Casanova, l'Agrupació Excursionista Catalunya, Associació Excursionista de Reus, el Centre Excursionista de Catalunya, Acció Catalana, Institut Pere Mata de Reus, Reus Deportiu, l'Institut d'Estudis Catalans, el Monestir de Poblet i la Biblioteca de Catalunya). Pel que fa a les signades personalment, deixant de banda el ja esmentat Josep Iglésies, hem d'anotar els testimonis següents: Aladern, Josep [Cosme Vidal] (1: 1951); Amigó, Ramon (19: 1945-56); Amorós, Xavier (3: sense dates); Arnau, Rodolf (33: 1969-81); Arús, Joan (8: 1932-43); Balart, Alexandre (1: 1947); Balleder, F. (1: 1950); Bargalló, Modest (1: 1933); Barrillon, Josep (3: 1929-68); Barrufet, Pere (2: 1954 i 1956); Batista i Roca, J. M. (23: 1928-58); Batlle, Pere (1: 1948); Bertran, Lluís (1: 1922); Blasi i Vallespinosa, Francesc (29: 1932-4); Blasi, Pere (1: 1935); Borràs, Antoni (98: 1934-56); Bulbena, Antoni (1: 1922); Carreres-Artau, Tomàs (2: 1928); Casacuberta, J. M. de (2: 1953-58); Català, Pere (19: 1953-8); Català, Víctor (6: 1927-30); Cavallé, Josep (1: 1969); Cavallé, Pere (1: 1926); Comas, Antoni (1: 1962); Comte, Jaume (1: 1933); Correig i Massó, Antoni (2: 1955); Cubells, Francesc (1:

sense data); Cucurull, Fèlix (1: 1980); Dalmau, Rafael (2: 1967); Domènech i Mas, Joan (1: 1955); Elies, Pere (12: 1958-9); Escofet, Joan (1: 1955); Estelrich, Joan (4: 1923-4); Estrada, Pere (5: 1950); Ferré, Lola (1: 1980); Ferrer, Cèsar (1: 1955); Fontserè, Eduard (2: 1953 i 1970); Forteza, Bertomeu (11: 1925-55); Guilera, J. M. (2: 1946 i 1947); Got, Joan (4: 1944-63); Griera, Antoni (3: 1944-6); Gual, Julià (2: 1952-3); Manent, Albert (3: 1966-81); Manent, Marià (1: 1949-69); Marca, Antoni (2: 1954); Martí Baiges, Antoni (9: 1932-3); Martinell, Cèsar (1: 1937); Martínez Ferrando, Ernest (1: no és possible de veure'n la data); Mas, Pere (1: 1936); Masclans, Francesc (7: 1950-61); Masponç, Francesc (1: 1926); Miquel i Planes, Ramon (1: 1944); Miquel, Alfons (57: 1928-37); Miracle, Josep (4: 1956); Molas, Joaquim (1: sense data); Moll, Francesc de Borja (4: 1958-9); Muntanyola, Ramon (4: 1957-70); Navarro, J. (1: 1945); Palau, Antoni (3: 1927 i 1932); Perunella, Josep (3: 1948); Piñol, Francesc (1: 1932); Poblet, J. M. (12: 1961-73); Poblet, Joan (2: 1955); Poch, Jaume (1: 1954); Poch, Santiago (23: 1930-55); Prous i Vila, J. M. (11: 1920-35); Prunera, Josep (21: 1964-9); Pujade, F. (1: 1927); Rahola, Carles (11: 1928-9); Raparaz, Gonçal de (1: 1928); Rebull, Joan (3: 1950); Ricart, Guerau (4: 1960-1); Roca, Marian (43: 1932-69); Rocamora, Manel (1: 1936); Rocamora, Ròmul (1: 1936); Roig, Joan (1: 1930); Romeu, Josep (1: 1945); Rovira i Virgili, Antoni (2: 1926 i 1932); Rucabado, Narcís (3: 1958-9); Saltor, Octavi (1: 1956); Saludes, Rafel (1: 1971); Serra i Moret, Manuel (1: 1958); Serra i Pàmies, Josep (63: 1953-76); Serrahima, Maurici (1: 1932); Torrell i Eulàlia, Salvador (234: 1929-68); Triadú, Joan (1: 1958); Vidal, Pompeu (1: 1969-72); Vila, Pau (3: sense dates); Vilarubí, Josep (6: 1932-5); Vilaseca, Salvador (4: 1936); Vinyeta, Ramon (15: 1956) i Xandi, Ramon (34: 1936-43).

Valoració i interès

Ressenjats els continguts dels epistolars conservats a la Sala Santasusagna de la Biblioteca del Centre de Lectura, ens és força difícil un assaig de valoració objectiva bàsicament per dues raons: la primera, perquè és

complicat avaluar-les globalment i la segona, perquè, gairebé en la seva totalitat, tot el material roman inèdit. Aquest darrer fet ens podria fer pensar que l'interès del llegat és escàs; i, per tant, els estudiosos no se n'han ocupat ni preocupat. Certament, pel que hem pogut comprovar a bell ull, hi sovintegen les lletres de tarannà familiar i/o protocol·lari; notes mancadades de continguts engrescadors o revelacions esclaridores. Amb tot, aquest judici, totalment subjectiu, no s'ajusta a la realitat. De fet, només pel nombre de testimonis conservats (aproximadament unes 1500 lletres; i, aquesta sí que és una dada objectiva), s'hauria de reconèixer que és un fons que no es pot menystenir aлегrement, encara menys en un context com el nostre en el qual qualsevol aportació pot ser positiva. Evidentment, però, el llegat ens aporta molta més informació d'abast diguem-ne local, que no pas nacional. Per bé que, pel que hem pogut intuir, ens ofereix una visió enriquidora, que no s'acostuma a tenir en compte, dels intel·lectuals de perifèria i llurs relacions, tot sovint problemàtiques o decebedores, amb la gran metròpoli barcelonina. A més a més, tenen un gran interès, i repetim encara que només sigui pel gran nombre de papers conservats, les 545 lletres de Josep Iglésies i les 234 del poeta reusenc Salvador Torrell i Eulàlia. D'altra banda, també cal preuar el fet que els testimonis es perllonguen de l'any 1922 fins al 1981, la qual cosa ens pot donar, examinat el conjunt, com es vivien els esdeveniments històrics i polítics de cada moment i com afectaven la tasca i les relacions d'aquests anònims treballadors culturals. Finalment, hem de fer constar que la conservació dels materials és prou bona; malgrat tot, caldria tenir-ne cura (fer-ne còpies en qualsevol format, per exemple, seria una bona pensada) perquè, si ara ningú no en fa gaire esment, no ens haguem de plànyer d'aquí a uns anys, com passa algun cop, d'haver perdut més documentació de la nostra història recent.

Hem decidit, per la notorietat del personatge, d'editar les sis lletres rebudes per Joaquim Santasusagna de l'escriptora modernista Víctor Català entre el 1927 i el 1930. En respectem sempre l'ortografia i la grafia original, només hem adaptat els subratllats i els mots d'altres llengües transcrivint-los en cursiva¹.

Cartes

[1]²

Barcelona, 26 abril 1927

Sr. D. J. Prat³

Reus

Senyor; havent vist diverses referències a un escrit vostre en les crítiques de *Un Film* [que] va fer l'Enric Bosch y Viola y haventme cridat l'atenció les remarques que us atribuïa vaig demanar al meu confrare y amich empordanès algunes clàricies. La contesta fou enviarme els nos. 159-160 de *Revista del Centre de Lectura* d'eixa entitat, en els quals he tingut el gust de llegir el notable escrit que vós consagreu a la novela catalana.

Me passa sovint de quedar malament ab les persones que se serveixen alabarme, per no enterarme, mercès a la vida retreta y excessivament destorbada que mi imposen les circumstancies, de lo que diheu de mi.

Ara la gentilesa del sr. Bosch em permet [dos mot il·legibles] ab vós el mancament vival y poder adresarvos no sols les mies vives mercès per la part que em toca en les apreciacions que vos serviu fer, sino congratularme sincerament y donarvos l'enhonorabona de llegidor *gurmant* per aqueix treball vostre, ben interessant i ple d'*aperçus* originals.

No'ls coneix prou, el públich, als escriptors escampats per vostres comarques y acomplint modestament una tasca feixuga. Molts cops tan heròica com meritòria. Si'ls conegués, no tindrien la sorpresa que confesso haver tingut jo al llegir estudi tan dens y formal com el titolat: La novela y la nostra literatura. Aquest estudi evidencia una cultura y una capacitat que eleven el autor al rengle dels crítichs solvents que avuy tenim a Catalunya. No es escrit per llegir-lo una vegada discretament y deixar-lo de banda, sino per revenir-hi y meritir sobre ell distinguidament.

No m'és [mot il·legible] a mi fer-ho en aquest instant, pero mentre m'espero l'avinentesa, he volgut posarvos aquestes ratlles que estableixin contacte entre dos esperits trobadors en els viaransys d'una comuna devoció y vos diguin com aprecia y com agraeix el judici ab que haveu honrat.

Vostre s. a.

Victor Català

Vostra casa -València, 250, 1^a 1ª Barcelona

[2]⁵

La Escala, 4 març 1927⁶

Sr. Don J. Santasusagna

Reus

Molt distingit amich y company de lletres; son dos mots per acusar rebut del seu llibre y donarli mercès per les ratlles autògrafes que, sobre la vàlua internseca (?) hi afegeix una nova vàlua exclusivament per a mi. M'ha fer ilusió tant per venir d'un escriptor, com per la seriosa elegancia de la seva presentació; y no cal dir que'l llegire ab l'atenció que's mereix... quan me si permès. Perqué en l'actualitat faig lllir a conseqüència de la grip y les seves romanalles. Però no m'he sabut estar de fullejarlo y això me'n ha avivat l'interés y'l desitj de lectura.

Se'ns ha mort el canonge Borrell, l'home enter y catala y sens màcula. Es un dol veure [un mot il·legible] per aqueixes grans figures, mena de colosos granichs espirituals, que carreguen sobre ses espatlles el pes feixuch de la nostra vera pensa.

Que Deu doni a la pàtria, pera substituirlos, vers lluytadors igualment pars y valorats.

De V. a. y a

Cate. Albert

[3]⁷

Sr. Dn. Jeroni Prat

Reus

Molt sr. meu y distingit confrare; la temensa de no podervos contestar quan voldria fer, la meua vida es plena de destorbs, si deixava passar aquest moment, fa que, tantost llegida la molt amable lletra, prengui desseguida la ploma.

No'm vaig errar al jutjar-vos, a través del vostre bell article. Home de cultura, home de vocació y home d'independencia, en el clos de nostres lletres, m'apar que vos conegui de temps, potser per qui'ls punts de similitat que hi ha -salvant totes les diferencies particulars, -entre els que procedim de la perifèria y no'ns hem deixat estancar en les capelletes metropolitanas, faciliti la nostra compresio.

Me cal contestar punt per punt y pe'l mateix ordre que hi doneu vós, els de la vostra lletra, -fervos avinent que'l sr. Bosch y Viola, lluny d'haveros aludit ab to despectiu, en la pri-

mera crítica que feu d'*Un Film*, en son periòdich, y després ab mi mateixa, sempre cal·ficà de notable el vostre article y de tal manera ho feu que motivà en mi el desitj de conèixerlo; y ell fou també qui me'l envià molt amablement. Precisament a n'aqueix senyor hi interessen sobremanera, segons he pogut observar, els treballs de crítica y ell, escriptor forà, te veritable interès per tot lo que's fa en les comarques.

La creació intel·lectual tanca en si una gran part de [hi manca un mot] o si no's vol tan fort, d'element extravoluntari, de quelcom que escapa, que no contradiu, als propòsits del autor. Ab els fills de la inteligencia passa com ab els de la cara; fruyts de alquímies misterioses, son la gran don, ab perfecte independencia dels desitjs d'aquell que'ls hi donà vida. Per això may m'he sabut enorgullir ni penedir gayre de la que he fet. Faig sempre, ab bona voluntat, lo que està en la meua mà fer y després deixo que ab tota llibertat hi diguin els demes lo que'ls paregui. Mes, tant mateix, quan el que diu, sab lo que diu, quan la seva opinió es filla del estudi y de la competencia, si m'és favorable, me trau un pes de sobre y me deixa un poch mes tranquila respecte a la meua obra. Així, la vostra opinio, com de persona independent, que no podria ésser influhida per cap presió extraliteraria y veritablement capacitada pera judicar, me interessà de manera extraordinaria, com ja vaig tenir el gust de dirvos. Però una flor no fa primavera, diu el poble y pera que no hageu de judicar de mi únicament per *Solitud*, me serà molt grat enviarvos algún altre llibre meu, com *Cayres vius y Un Film*. Potser son mes característichs Drames rurals, però no puch oferirvoslos per estar absolutament agotats, com Llibre blanch. Preneume la bona voluntat y que l'haveros lo enviat jo no serveixi, en cap manera pera cohibir vostre criteri respecte a ells.

Tot just he comensat a tractarvos y ja tinch d'emparellar les mercès. El vostre convit m'honora y l'acceptaria ab molt gust si fos possible. Mes jo no serveixo, per condicions de caràcter, pera a certa mena de treballs y de més a més, no puch, anch que no fos aquest impediment, disposar de mi. La meua mare passa dels vuytant'any y està molt delicada de salud; y, aquesta temporada està tan mes malalta encar que d'habitut que no la deixo

Hem de fer constar que la conservació dels materials és prou bona; malgrat tot, caldria tenir-ne cura (fer-ne còpies en qualsevol format, per exemple, seria una bona pensada) perquè, si ara ningú no en fa gaire esment, no ens haguem de plànyer d'aquí a uns anys, com passa algun cop, d'haver perdut més documentació de la nostra història recent

may, sacrificantli totes les meves hores y tots els meus pensaments. Y si això no fos prou encar vos diré que abans d'anar a Reus, cas de que podés, me fóra precis anar a complaure a mitja dotzena almenys d'amichs que tingueren la gentilesa de convidarme abans que vos pera donar altres [hi manca un mot] conferències. -Jo, ab tot, vos estimo pregonament la deferència y una volta mes [no en llegeixo l'última paraula] v.s.a.

Cath Albert Paradis

[4]⁸

Barcelona, 22 maig 1927

Sr. Dn. Jeroni Prat
Reus

Distingit escriptor; Per no haver tingut exemplars a mà no he pogut enviarli mes prompte'ls llibres que hi vaig prometre. Avui surten en paquet certificat *Cayres viu*⁸, *La mare Balena*⁹ y *Omrívols*¹ únichs que he pogut aconseguir. Li hauria enviat també *Drames rurals* per a completarli la colecció dels meus contes, però anys ha que està absolutament agotat i no si troba un exemplar per remey. Ab aquesta ocasió, m'es grat repetir-li el testimoni de ma consideració mes distingida.

Caterina Albert Paradis

PD. M'he permès corregir en el *Pörtich* algunes de les errades més vistents, anch que fos embrutant *Cayres viu*². Si a V. li feia mal efecte, li cambiaria l'exemplar. Tots aquests contes els trobarà ja molt passats de moda, ves que hi farem; les obres envelleixen com les persones.

[5]¹³

Barna, 28 juliol 1929

Sr. Dn. Jeroni Prat
Reus

Distingit escriptor de tota una consideració: He rebut l'ex. de *Impressions del Pirineu Central* de que m'ha fet present y una bona fada m'ha deparat l'avinentesa de poderlo llegir desseguida -cosa que m'esdevé ab gran raresa, quan cau a les meves mans un llibre. Acaba de fer ab v. l'incomparable ruta, d'enfilarme descansadament alterosa, pichs amunt, de devallar per les uniproladores fondalades, de sentir en les tempes fredes la manyaga llefiscosa de la boyra, d'abrusar-

te'en el cor sota l'acaparadora xurriaca dels xàfecs, de veure llustrejar sinestrament l'ull térbol dels estanys, de seguir, embardit, el pas espectral dels llamps, pe'l celatge, dens com una pasta espessa... y tot me sembla tan real y vívid com si'l viatge hagues estat de debó y no senzill fruyt d'una lectura. Y es que l'estil de V. clar, nítid, precis, retallat y cristalitzat ahora, té una tan gran naturalitat, que lleva tota idea de ficció, d'intervenció, diria gayrebé. En aquest temps d'imatges rebuscades, de frase torturada, de paraules artificioses y pretenciosismes pera traduir idees vanals o estirades pe'ls cabells, l'expressarse senzilla y bellament, ab aristocràtica concreció, tan neta d'artifici com de rudesia primària, ve a ésser gayrebé un miracle, o, que'l cap mes baix, una cosa verament excepcional. Sabia que V. era un bon escriptor, però no hi sospitava, ho confesso, aqueix art exquisit d'amagar l'esfors, de florir en l'expressió com per gràcia, com floreix, sens sentir-se'n, la saviesa instintiva del roser. De càstich crudel que s'imposa l'estilista, d'aquest ajustar perfet del verb a l'impresio rebuda, pera donarla reproduhida en bellesa, res ne percebrpa el llegidor distret (si bé'n ressentirà pregonament l'ensis) però pera'l qui haja lluytat alguna volta ab les resistencies de la ploma, n'expirà forsosament una sincera admiració envers el domador y una efusiva enhorabona per son obra. Li dich francament; la lectura del seu fascicle m'ha sigut un descans y un plaher, que m'ha fet oblidar, per un moment, la tongada de desorientacio marfugosa que passal catala literari, preocupat sols de minucies gramaticals y de ridicols problemes de fireta. A mes de la claredat de visió y de expressió, de la puresa y galania del léxich, té vosté'l merit d'ésser un excel·lent paysatgista, que pinta ab una gran soltesa y despreocupació lo que te al davant però... cuydant de evocarne sempre en bon punt d'esguard.

Que Dèu li mantingui tan belles facultats pera a poder donarvos les obres que de V. Tenim dret a esperar!

Un d'aquests dies, quan me llegiu, tindrè'l gust d'enviarli un petit volumet dos petits treballs escrits... fa mes de vint anys. No m'agrada publicar cosetes així, tretes del seu encaix natural (son dos capitols de novela que ja no's ferà mai mes)¹⁴ però insisteixen,

insisteixen y... no sempre es l'home el que es feble: prengui'n la bona voluntat però sens ferne cabal. -Y, entre tant, grans mercès per l'obsequi, de qui l'aprecia y l'admira.

Víctor Català

[6]¹⁵

La Escala, 27 agost 1930

Sr. Dn. J. Santasusagna
Reus

Distingit confrare y bon amich: hom m'ha plagut rebre la afectuosa lletra de V.! No sé que ho fá, però hi ha persones que tractem en tota la vida y no podem establir ab elles una veritable corrent telepàtica y altres que, bó y no coneixentles personalment, tant punt nos hi posem en relació, les sentim amigues y com amigues no poden menys que considerarles. Tal m'ha passat ab V. No conech altra circumstancia de la seva vida que la d'ésser un excel·lent escriptor y un assenyadíssim críth. No sé quins trets físichs son els seus, ignoro la seva professió, diguemne ofisial (car l'escriure, pera la majoria dels plumífers catalans no es vera professió, sinó entreteniment honorèvol), fins els seus gustos, estament, etc. Y malgrat la regió d'ombra en que's mou, una [no en llegeixo un mot] llum bimaterial acusa pera mi la seva figura y me la fa destriar entre moltes altres dels trets potser vistos ab els ulls del còs, però esborradis a la mes llum pregada de l'espunya del temps. Sient les coses així, no li estranyarà que la seva cortesia, motivada per la vint-y-cinquena de Solitut, jo l'agrahixi com vinguda de comfrare conscient y simpatitzant ab el vostre esperit. Mercès, donchs, pe'l bon record que li he merescut en aquesta avientesa, que per a mi no tenia, en absolut, cap importancia, però que'ls altres -no entench encara per què- li han volgut donar. No li diré cap mentida si li dich que he rebut del fet una gran sorpresa. Jo acostumo a dir que les obres de creació, sien les que sien, se fan a les palpentes, en una mena d'inconsciencia orba, y així com mai podrà una dona predir com li eixirà el fill, que porta a les etranyes, de la mateixa manera l'escriptor, l'artista, no sab res de positiu respecte a l'obra que cova en la imaginació. La voluntat, els propòsits son de resultats nuls quan no irrisoris. Qui té dret, considerantho ab serena rahó, a envanirse del que li

surt? Resulti el que resulti, la seva presumpció que n'hi resta sempre al marge, acatant humilment el judici dels demés, tant si li és advers com favorable. Que censurem? Agrahir lo que'ns senyalin susceptible d'esmena -es dir, de superació. Que aplaudeixen? Prendre l'aplaudiment com un estimul; y grans mercès també. -Per lo que a mi me sembla que val Solitut el premi ha estat exageradíssim: per aixó, per la part de galania que comporta, l'he estimat tant. Mestres Matheu, Aguiló, Via, Cabot, Fuentes, Güasch, Mm. Garriga, Santamaria, Alexandre Font, Masferrer, de Vich, Manuel Vila y Ferré, Porta y Mr. Martel vingueren a ferme una visita colectiva y em portaren un llibre escrit expressament a obsequi meu; en factor, Vosté, d'altres han esmersat lloances que m'avergonyeixen, el meu poble va donarme una gran proba d'afecte. ¿Quan podria jo esperar tant de tots?

Agraidíssima

Cath. Albert Paradis

[P.S. :]¹⁶ Perdoni la redacció estúpida d'aquesta lletra. Tinch malalta a la meva mare y els comptats moments que puch deixarla, me criden per [mot il·legible], afers de la casa, etc. Y [quatre paraules que no puc llegir] el que me passa. M'ha fet interrompre certes vegades aquestes ratlles.

¹ Només tenim coneixement d'altres lletres publicades de l'escriptora a les *Obres Completes* Editorial Selecta. Barcelona, 1972 [1951], p. 1783-1850; Dotze cartes de Víctor Català a Tomàs Roig i Llop a *Els Marges* (núm. 11, setembre 1977), p. 73-89 editades per Jordi Castellanos i la tesi doctoral mecanografiada a la Biblioteca de Catalunya intitulada *Aportació a l'estudi de Víctor Català: unes cartes inèdites de Montserrat de Ciurana i Torrella* (1972, dirigida per Antoni Comas).

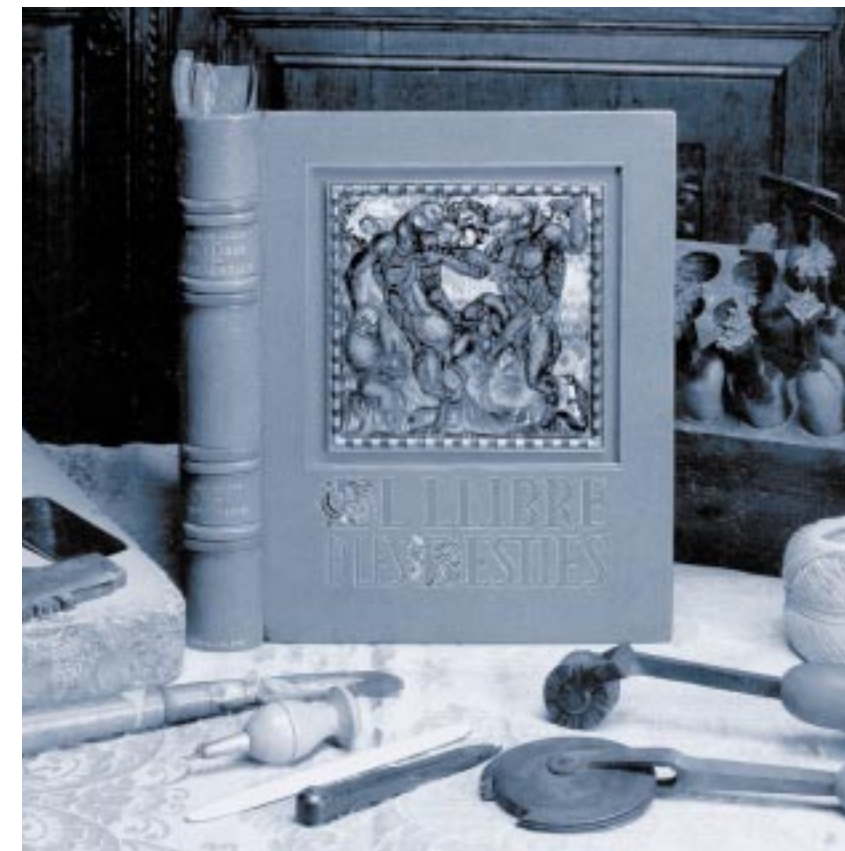
² Lletra manuscrita en un full plegat per la meitat.

³ Jeroni Prat era el pseudònim que acostumava a emprar Joaquim Santasusagna en els seus escrits periodístics.

⁴ Aquest article del qual l'escriptora tingué notícia per Enric Bosch fou publicat a la *Revista del Centre de Lectura* com ella deia signada per Jeroni Prat (La novel·la i la nostra literatura, núm.159-160, setembre de 1926, p. 245-55). Joaquim Santasusagna exercí la crítica literària del 1926 al 1928 a la publicació de l'entitat. En aquest llarg article, dividit en nou seccions, es plantegen diverses reflexions, directament o tangencial-

ment, relacionades amb la creació novel·listica. A la primera, titulada "Influència social de la novel·la", després d'assumir la facilitat d'arribada al públic del gènere, s'interroga del fet si es possible que aquesta connexió popular indiscutible s'obtingui sense perdre la funció d'enriquiment cultural i erudició que, ell creu, és pròpia de la literatura: "La novel·la és, certament, el gènere literari que està més a peu pla amb el poble. Cap altre no el supera en aquest sentit. El lector s'hi abandona perquè en treu un gaudi directe d'entreteniment. En llegir-ne és, allora, un element actiu i un element passiu. Pel sol fet de llegir acompleix una acció i, a través d'ella, va apareixent tota una evocació, que percep sense capficar-s'hi. En el cas que sigui presentada una psicologia complicada i l'autor en recerqui els recòndits replecs o en un altre que uns personatges siguin només esboçats o llur acció mig sospesa, el paper passiu serà menor. [...] El teatre -i ho diem per a sortir al pas de la possible objecció del lector- és també eminentment popular, però no és, ben bé, un gènere literari estricte: arriba al públic per mitjà de l'audiència i la vista. La part literària ens pervé a través de l'art histriònic dels còmics, que pot ressaltar o perdre tota la gràcia segons la interpretació que rebí. [...] Llegir novel·les és abandonar-se a una plaent distracció i és, tambe, contraure un vici. S'hi perd molt de temps, potser massa. El lector no en surt amb una ampliació dels seus coneixements ni almenys -cas que sembla que

s'hauria d'esdevenir, puix que s'hi estudien esdeveniments i caràcters humans- amb més experiència a la vida. Els coneixements només poden adquirir-se per mitjà d'un estudi metòdic i l'experiència de la vida -si no fessim tantes coses per impuls interior o obligats per circumstàncies ineludibles- només pot tenir-se a mesura que el temps s'escorre [...] Valdria més, ben cert, que hom pogués distreure's amb ocupacions més sòlides que la lectura d'una novel·la. Hi ha tantes coses a les quals hom deuria dedicar-se, sobretot al nostre país! Llavors, però, apareix allò del premier et second métier, a cap dels quals no podem consagrar-nos absolutament. És també, una mica graciós que, per oblidar momentàniament l'exercici d'un, haguem de treballar en un altre. Podria ésser, i tot, que n'haguéssim de cercar un tercer per oblidar, a estones, els dos i, operant així successivament, fariem tantes coses que només podríem actuar de tasta-olletes. Per aixó, en tota literatura, la producció de la novel·la -passatempis intel·lectual- és infinitament superior a la d'assajos i estudis literaris, a la de llibres d'idees i de ciència i inclús a la de poesia. La novel·la la compra el poble, els llibres d'estudi o de densitat ideològica només interessen a les seleccions. Per aixó podrem facilmente deduir la vitalitat i la vigoria d'una literatura contemplant el quadro estadístic de la seva publicació de novel·les. Tota literatura -com tot ideal- no arriba a la plenitud fins que no ha conquerit les capes

més còndidament autèntiques del poble. Literàriament, s'haurà arribat a la superació de la fase del docte per l'indocte, que, segons Nicolau d'Olwer, "és la senyal d'un desenvolupament literari. Nosaltres creiem que no s'hi és fins que la producció novel·lística no té un crèdit veritable i constant". Aleshores existeix la demostració que poble s'ha assimilat una literatura, que podria dir-se

sense voler, els seus coneixements lingüístics, cosa que es reflectirà en el parlar i en l'escriure. Això sol ja és remarcablement interessant". A la segona secció, "L'estil i la novel·la", recorda l'obligació d'emprar aquest cabal per a fer popular la tasca normalitzadora endegada per Fabra: "A Catalunya, mentre el nostre idioma no sigui una cosa definitiva, l'escriptor ha d'ésser inflexiblement

bons estilistes: Ruyra, Víctor Català, Pous i Pagès, Pin i Soler, Massó i Torrents i Bertrana. L'il·lustre habitual editorialista de *La Publicitat* -també un excel·lent estilista- troba, avui, remarcable "la prosa aglissima i matitzada de Carner, la prosa polida i filològicament perfecta de Carles Riba, la prosa àuria i cisellada de Llorenç Riber". Tot seguit, sota l'epígraf "La novel·la dins la nostra renaixença", intenta de resumir l'evolució que ha patit la novel·lística catalana des de la Reinaxença fins al 1926: "Hom va anar, en aquestes primeries, una mica precipitat. Tot just retrobada la llengua, es volia adaptar-la a totes les activitats. El noucent, amb el seu predomini poètic i l'aparició de Fabra amb la seva científica preparació filològica, el seu bon gust i el seu entusiasme constructiu, ha estat com una segona renaixença. Ara, que som en període de forçada abstenció política, l'atenció del públic i dels selectes s'ha concentrat en un sol bellugeig. La literatura ha tret una gran ufana. Conseqüentment, el desnivell que existia, no fa gaire, entre la producció poètica i la prosa, a favor de la primera, he desaparegut. Ens encaminem a bon pas al percentatge favorable a la prosa de tota literatura normal. Això es deu, principalment, a l'escalf del poble. Avui es llegeix en català, i la nostra literatura ha estat presa com a símbol de la nostra personalitat col·lectiva. Hem vist, inclús, un esdeveniment insòlit només cinc anys enrera: l'èxit de llibreria i l'exhauriment ràpid d'edicions copioses". En acabat, Santasusagna, a la secció "La novel·la popular", s'arreglera al costat de les tesis defensades per Josep Maria de Sagarra, però matisant que, tot i que s'ha de fer una literatura per al poble, no s'ha de renunciar pas a la qualitat: "Som, doncs, al bon temps per a la novel·la, puix que la literatura ha passat del cenacle al poble. Josep M. De Sagarra, que deu percebre finament els batecs populars, la va demanar oportunament en veu alta. Algú ha dit que aquestes demandes són inútils, puix que és difícil que les novel·les neixin com els bolets. Aquesta dificultat, però, no és sinó per la bona novel·la, que sorgeix rarament en mig d'una producció mediocre o passadora i, fins i tot, de la de favor passatger. [...] Hem de desitjar, doncs, en bé de la nostra renaixença, que ara sembla culminar, que surti l'escriptor que faci novel·les pel poble -no tenim ja un precedent i un exemple en el cas una mica lamentable de Josep M. Folch i Torres? I, fent-li companyia, aquell altre que es faci un èxit en mig dels selectes i el que escrigui aquella obra, joiell d'una literatura, que conegui el favor de dalt i de baix, amb odor d'eternitat". Més endavant, però, amb el títol de "La novel·la en crisi?" contradia les conclusions de Yates i recorda que, malgrat tot, la quantitat no en garanteix mai la qualitat: "Sembla [...] que no hem tingut sort en el moment. El gènere és en decadència. Hilari Belloc ha anunciat formalment la mort a aquesta [...] Dueta que, a Catalunya, sorgeixi esponerosa, puix

nacional a boca plena. No fóra millor guiar-lo per altres viaranys, en el seu afany? Potser sí, la lectura de la novel·la no proporciona, com havem dit, una efectivitat pràctica, però no tot es perd. Llegint -saludem joiosos la novel·la en voga excel·lentment escrita - hom afina,

acadèmic. Només pot deixar d'ésser-ho el que s'escudi en la ignorància. [...] Avui tenim magnífics estilistes. L'estat actual de depuració i fixació del català literari ho permet. Una quinzena d'anys enrera no erem a la normalització d'ara, Montoliu ja destriava mitja dotzena de

que li manca una sòlida plataforma edificada pels clàssics. Ens cal, però, observar de pasada, que no hem d'oblidar que els nostres clàssics medievals -o pre-clàssics, si es vol- ens han llegat, si més no, un bell i envejable monument novel·lístic: Tirant lo blanch. La causa més enguniosa, creiem nosaltres, per la seva crisi, avui encara en futur, és l'abundor que en segreguen totes les literatures. I l'abundor, com diu el poble, mata la fam". Aquí l'article canvia d'orientació, a les seccions "Una trilogia catalana", "Ruralisme i ciutadanisme" i "Una novel·la antològica: *Solitud*", l'escriptor reusenc exposa clarament quines són les seves preferències que, indirectament, palesen la manca de producció noucentista: "La nostra prosa s'honora amb tres obres culminants de novel·lística: *Solitud*, de Víctor Català, *Els sots feréstexs*, de Raimon Caselles i *Naufreges*, de Bertrana. Són tres obres per a passar la frontera i fer-nos quedar bé". Sense abandonar aquest raonament, clou l'article amb la secció "Dos mots finals": "La nostra literatura presenta dos miracles. Jacint Verdaguer és l'aparició d'un literat formidable en una literatura gairebé inexistente. Víctor Català escriu *Solitud*, obra mestre d'una novel·lística que, encara avui, és només una esperança. Això -cal mirar-ho d'aquesta manera- és altament encoratjador. Pot fer sospitar a la nostra literatura, fa tan poc temps desclosa, els més elevats destins. El millor camí per menar-la-hi, però ha d'ésser una bona i abundant novel·lística. Ella li crearà un públic addicte. Sense aquest, no deixaria d'ésser mai sinó una pobre flor d'artifici".

⁵ Lletra manuscrita en un petita targeta per ambdues cares.

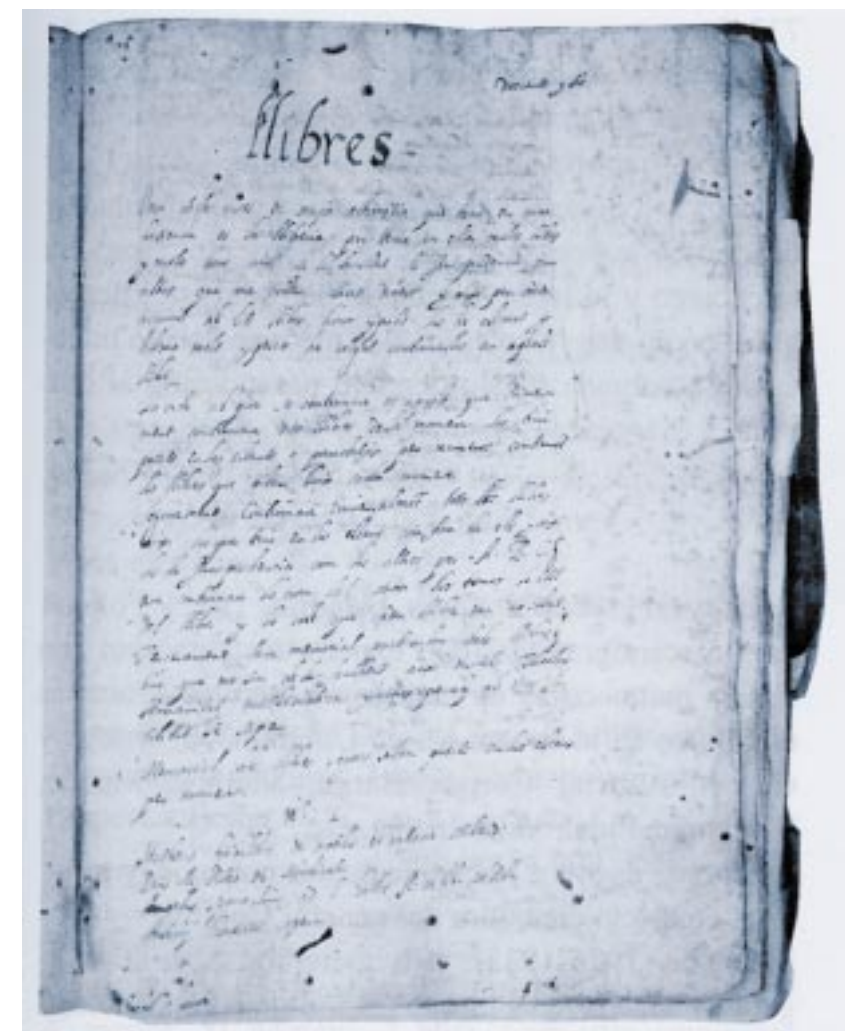
⁶ La data és escrita al revers, al marge esquerre i en vertical.

⁷ Aquesta lletra és enllestida sense data, però, per lògica, deduïm que és anterior a [3]. Se'n ofereix en un full manuscrit plegat per la meitat.

⁸ Escrita en una petita fitxa d'arxivador per les dues cares.

⁹ *Cayres vius* (Joventut, 1907). Hi ha una dedicatòria en el conte intitulat Pörtich: "A Jeroni Prat, l'excel·lent escriptor-critic de Reus; ab apreci i consideració. Víctor Català, maig 1927".

¹⁰ *Mare Balena* (Catalonia, 1920).

¹¹ *Ombrivoles* (L'Avenc, 1910, segona edició). On també hi ha una nova dedicatòria de l'escriptora: "en testimoni d'avinentesa consideració a n'En Jeroni Prat, reconegut amic i confrare, L'autor, maig 1927".

¹² Pel que insinua Víctor Català a Santasusagna sembla que hagi fet un vertader exercici de revisió del text. La realitat, però, ens ofereix només cinc correccions (les pàgines en números romans corresponen a l'edició de 1907 citada a la nota 8:

x: smma> summa
xiv: papers> pares
xxiii: natural> actuals
xxvii: haverli> haverlahi
xxxvi: soma>suma

¹³ Full manuscrit plegat per la meitat i seguit d'una altra quartilla.

¹⁴ Malauradament, no he aconseguit descobrir aquests fragments. És possible, però, que s'hi conservin, per bé que dins les fitxes de Santasusagna, el qual tenia molt de cura a catalogar tots els seus papers, no hi apareixen. En canvi, sí que he trobat un opuscle amb el poema *Lo cant dels mesos* (L'Avenc, Barcelona, 1901), amb una dedicatòria de l'autora i *Marines* (Llibreria central, sense data d'impressió), dins del qual hi ha un petit paper en que es llegeix: "Ofrena del autor".

¹⁵ Full manuscrit plegat per la meitat.

¹⁶ Aquesta nota és escrita al marge esquerre vertical, tot sovint damunt el cos principal de la carta.

El Consell Directiu del Centre de Lectura expressa públicament el condol per la mort d'Antoni Correig i Massó, soci número 6 de l'entitat. Antoni Correig fou un dels primers a incorporar-se a la pràctica de la literatura catalana a la primera postguerra i dedicà generosament el seu temps al Centre de Lectura en diverses actuacions i de manera especial a la direcció de la revista de l'entitat.